

حال و هوایی معنوی در هندسه‌ای ملکوتی

نگاهی به جنبه‌های هنری**و معماری حرم امام رضا(ع)****به همراه عکس‌های اختصاصی****از این بار گاه ملکوتی**

مهسا فارسی | خبر نگار

پرونده

هر وقت از حرم امام رضا(ع) صحبت می‌کنیم، قبل از هر چیز تصویر گنبد بزرگ و گل‌دسته‌های طلایی‌اش در ذهن‌مان تداعی می‌شود. همین‌طور بزرگی و بلندی سقف‌ها، انعکاس زیبای نورها در شب، همه‌پهم آدم‌ها و زمزمه‌های دور و نزدیک را و نیازشان یا صدای بلند و باشکوه نقره‌ها برای‌مان مجسم می‌شود. اما تا حالا چقدر به جزئیات به کار رفته در ساختمان آن نگاه کرده‌ایم؟ چقدر روی نقش و نگارها و زیبایی‌های گوناگونی که در جای جای حرم به چشم‌مان خورده است، دقیق شده‌ایم؟ راستش را بخواهید با توجه به شرایط چند ماه گذشته و جدا از محدودیت‌های اجتماعی و تجربه‌های تلخی که از سوی ویروس کرونا بر همه مراکز جمعی وارد شد، اتفاق دیگری نیز به خودی خود رقم خورده که توجه عکاسان به حرم و چنین فضایی بیشتر از پیش جلب شود تا بتوانند در خلوت، جزئیات و زوایایی از معماری حرم را ثبت و عکاسی کنند و چیزهایی را ببینند که قبل از این ماجرا، کمتر به چشم می‌خورد. از این رو تصمیم گرفتیم در پرونده امروز به مناسبت ولادت حضرت ترضا(ع) نگاهی متمرکز بر شکل و شمایل بارگاه ایشان داشته باشیم. به همین دلیل گفت وگویی را با دکتر میثم جلالی، باستان‌شناس و پژوهشگر بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی ترتیب دادیم تا سولاتی را در این باره از ایشان بپرسیم که در ادامه می‌خوانید. همچنین با انتشار چند عکس از تجربیات منحصر به فرد عکاسان که در این صفحه می‌بینید، حسایی در هندسه‌زیبا، بزرگ و ملکوتی حرم حضرت رضا(ع) غوطه‌ور خواهیم شد تا شاخصه‌های معماری‌اش را قدری بیشتر و بهتر بشناسیم. در خور ذکر است که تمام عکس‌های گرفته شده از حرم که در این صفحه چاپ شده، متعلق به (محمد مهدی ثقفی‌نیا)، بوده که در ایام همه‌گیر شدن ویروس کرونا با کسب مجوزهای لازم برای ثبت و انتشار چنین عکس‌هایی، توانسته فرصتی بیابد و از زوایای مختلف حرم امام رضا(ع) در نبود مردم و اثران عکاسی کند.

چه بگوییم از این همه نقش و نگار بی‌مثال؟

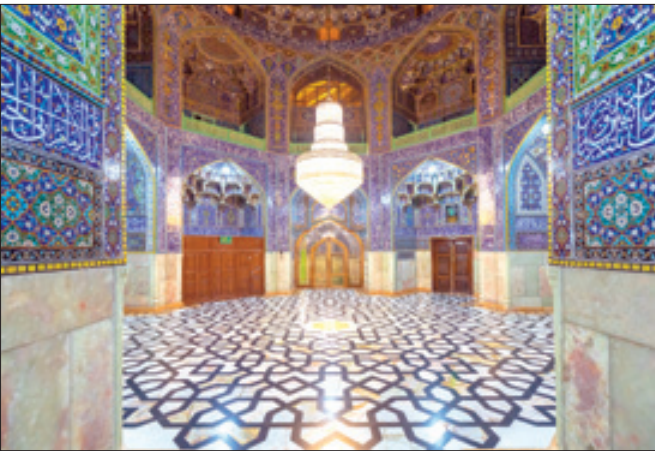
باستان‌شناس، پژوهشگر و مولف کتاب «تزیینات معماری بارگاه حضرت رضا(ع)» به**سوال‌هایی در باره دیدنی‌ترین‌ها و ویژگی‌ترین هنرهای به کار رفته در حرم پاسخ می‌دهد**

از شکوه و دیوار بگوئیم یا از صحن و رواق‌ها؟ از ظرافت آینه کاری ها بگوئیم یا از دقت عمل به کار رفته در خاتم کاری‌ها... در این بخش گفت وگویی ما را با دکتر میثم جلالی می‌خوانید؛ دانش‌آموخته دکتری رشته باستان‌شناسی و پژوهشگر بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی. دکتر جلالی مولف کتاب «تزیینات معماری بارگاه حضرت رضا(ع)» هستند و با حوصله و شکیبایی به سولات ما پاسخ دادند.

● **چطور شد که کتاب «تزیینات معماری بارگاه حضرت رضا(ع)» را تألیف کردید و این کتاب چو ویژگی‌هایی دارد؟**

فکر اجرای طرحی با این عنوان برمی‌گردد به دوره‌ای که من کارشناس تزیینات و ایسته به معماری موزه آستان قدس رضوی بودم. در آن دوره از یک سو وظایف شغلی‌ام ایجاب می‌کرد که با فضای معماری حرم امام رضا(ع) و تزیینات وابسته به آن مانوس تر باشم و از سوی دیگر به واسطه مراجمانی که داشتم، متوجه کمبود خلا‌های موجود در حوزه پژوهش‌های مرتبط با معماری و تزیینات معماری حرم امام رضا(ع) شدم. البته دلایل دیگری هم داشت؛ نظیر رشته تحصیلی مرتبط، پیشینه پژوهشی قبلی که در این خصوص داشتم، سال تدریس و همکاری با گروه معماری دانشگاه آزاد و مسائلی از این دست که موجب شد به فکر پیشنهاد و در نهایت اجرای این طرح بقیتم. این را هم بگوئیم که بارزترین ویژگی این کتاب، آن است که تقریباً تمام تزیینات معماری حرم امام رضا(ع) در آن مورد توجه قرار گرفته است، کاری که پیش از این انجام نشده بود. البته هستند معدود کتاب‌هایی که به معماری و تزیینات معماری حرم امام رضا(ع) پرداخته‌اند، اما هیچ کدام به جامعیت این کتاب نیستند. همکاری محققان ممتاز در حوزه هنر و معماری اسلامی و حرم رضوی، انجام یک کار علمی و نگاه تخصصی به موضوع، استفاده از عکس‌های با کیفیت و جدید یا کمتر دیده شده، روان بودن مطالب و ویراستاری قابل قبول، کیفیت چاپ عالی و قیمت پایین از دیگر ویژگی‌های این کتاب به شمار می‌آید.

● **از آن جا که بارگاه امام رضا(ع) از بزرگ‌ترین زیارتگاه‌های جهان به‌شمار می‌رود، از جایگاه معماری حرم در جهان برایمان بگویید.** مجموعه حرم امام رضا(ع)، به واسطه آن که یکی از بزرگ‌ترین زیارتگاه‌های شیعیان محسوب می‌شود، بسیاری از مردمان جهان به‌ویژه مسلمانان، این مجموعه را می‌شناسند. در قرون گذشته نیز جهانگردان بسیاری به‌ویژه اروپاییان تلاش کرده‌اند تا خود را به مشهد برسانند و از نزدیک با حرم امام رضا(ع) آشنا شوند. من دوستان اروپایی دارم که هر از گاهی تور به ایران و مشهد می‌آوردند. از جمله اماکنی که حتماً جایی در بازدیدها و برنامه‌های آن‌ها خواهد داشت، حرم امام رضا(ع) است که معمولاً من نیز آن‌ها را همراهی می‌کنم. در این بازدیدها متوجه شدم

● **درباره ویژگی‌های منحصر به فرد هنرهای منبت کاری، آینه کاری، کاشی کاری، تذهیب و خاتم کاری، ضریح‌سازی و... در حرم توضیح بدهید. چرا این تزیینات منحصر به فرد هستند؟ چه کسانی از کجایای ایران این حرفه‌ها را داشتند و انجام دادند؟**

از دیرباز حکومت‌ها، فرمانروایان و صاحب منصبان مهم‌ترین حامیان احداث شهرها و بناهای فاخر و یکی از ارکان مهم رشد و شکوفایی هنرها بوده‌اند. البته باید در نظر داشت که برعکس این هم رخ داده است. درباره بارگاه رضوی نیز این موضوع صدق می‌کند. به هر حال با چنین حامیان مهمی این امکان فراهم شده تا در طول قرن‌ها هنرمندان بسیاری که اغلب آن‌ها نیز جزو بهترین‌های زمان خود بوده‌اند از اقصی نقاط ایران و حتی دیگر نقاط جهان به مشهد بیایند و در این مجموعه کم‌نظیر به خلق اثر بپردازند. یا آن که همین رونق شهر مشهد به واسطه وجود بارگاه رضوی در این شهر باعث توجه دوچندان هنرمندان و معماران به این شهر شده و آن‌ها را به سمت مشهد گسیل داشته است. در برخی شاخه‌های هنری نظیر فرش بافی، صنایع دستی و منبت کاری نیز برخی از هنرمندان و بزرگان، بنا به دلایل متعدد از جمله ارادت به بارگاه امام رضا(ع) اثر خود را به این مجموعه اهدا کرده‌اند. این ویژگی‌ها سبب شده تا در طول قرون متمادی مجموعه‌ای بی‌نظیر و منحصر به فرد از آثار معماری و هنری، نظیر مجموعه‌ای از درها و پنجره‌های چوبی منبت کاری و خاتم کاری شده، درهای طلا و نقره مینا کاری و قلم‌زنی شده، کاشی‌های نفیس زرین‌فام خاندان ابی‌طاهر، انواع کتیبه‌ها از جنس طلا و کاشی و سنگ به خط خوش نویسان برجسته‌ای نظیر بایسنقر میرزا، علیرضا عباسی، محمدرضا امامی و عنایت‌... بن‌حسین، آثار نقاشی و تذهیب به قلم محمدحسن رضوان، ساخت مسجد گوهرشاد توسط استاد قوام‌الدین شیرازی یا آثار معماری حاج شکرال... خودست معمار زبردست، آثار گچ‌بری حاج حسین مطیعی فرد هنرمند برجسته اصفهانی، آثار آینه کاری استاد سید میرزا اسعگری، حاج قاسم ملکی، حاج محمود جلالیان و حاج محمد علی کوزه‌گر، آثار طلاکاری استاد زرگر و آثار مقرنس کاری استاد شمس‌نژاد و اشعار به جامانده از محمد کاظم صبوری، قاسم رساو سرخوش و بسیاری آثار دیگر، شکل بگیرد.

● **دیدنی‌ترین‌ها و ویژگی‌ترین هنرهای به کار رفته در حرم بیشتر در کدام قسمت‌هاست؟ کدام رواق‌ها، صحن‌ها و...**

اگر بخواهم به صورت فهرست‌وار بیان کنم، روضه منوره متعلق به قرون نخستین اسلامی، مسجد گوهرشاد، مدرسه‌های دو در و پریزاد و رواق‌های دارالحفاظ و دارالسیاده متعلق به دوره تیموری، صحن انقلاب، گنبد... ورودی خان، توحیدخانه و رواق خاتم‌خانی متعلق به دوره صفوی، صحن آزادی و رواق‌های دارالسعادة و دارالضیافه متعلق به دوره قاجار، فضاها و نماهای باقی‌مانده از صحن موزه، رواق دارالذکر، آرامگاه شیخ بهایی و ساختمان گنجینه قرآن متعلق به دوره پهلوی، صحن جمهوری اسلامی، رواق‌های دارالولایه و دارالاجابه و برخی قسمت‌های ساختمان کتابخانه مرکزی متعلق به دوره جمهوری اسلامی جزو شاخص‌ترین قسمت‌های حرم امام رضا(ع) به لحاظ معماری و تزیینات وابسته به آن محسوب می‌شوند. اما این به آن معنا نیست که دیگر قسمت‌ها فاقد ویژگی‌های معماری و هنری هستند.

● **باستانی‌ترین نقطه حرم به لحاظ هنری، کدام قسمت است؟**

قدیم‌ترین نقطه حرم، گنبدخانه مطهر است. اتفاقاً کاشی‌های زرین‌فامی که در کنارهای دیوارهای اطراف بقعه مطهر نصب است به همراه بقعه، قدیم‌ترین اثر معماری است که هم‌اکنون در شهر مشهد به یادگار مانده است. این کاشی‌های نفیس، بنا به نظر برخی از کارشناسان نظیر استادعبد... قوچانی از اواخر دوره سلجوقی تا دوره ایلخانی را در بر می‌گیرد و قسمت عمده‌ای از آن‌ها توسط خاندان ابی‌طاهر کاشانی ساخته شده‌اند.

